

РАВНОСМЕТКА НА ЕДНА ВЕКОВНА ТРАДИЦИЯ**История на славистиката в Германия**

(Slawistik in Deutschland. Forschungen und Informationen über die Sprachen, Literaturen und Volkskulturen slawischer Völker bis 1945. Böhlau Verlag Köln Weimar Wien, 1994, 606 S.)

ЛИЛЯНА МИНКОВА

Миналата година в известното издателство Бьолау излезе солиден том от 606 страници, озаглавен „Славистиката в Германия. Изследвания и съобщения за езиките, литературите и народната култура на славяните до 1945 година“. Книгата е от раздел А – „Славистични проучвания“ на основаната от Райнхолд Олеш поредица „Приноси към славянската филология и културна история“. Редактори на тома са Карл Гутшмид, Ханс-Берндт Хадер и Ханс Роте – и тримата известни слависти, първият добре познат у нас с изследванията си върху българския книжовен език.

Книгата не е сборник, а дело на един човек, немския историк на славистиката д-р Вилхелм Цайл. Тя е плод на многогодишни системни проучвания, изключителна ерудиция и дълбоко вникване в развитието на един отрасъл на хуманитарните науки.

Германия е през обхванатия период класическата неславянска европейска страна на славистичните проучвания. Интересът към славянския свят е засвидетелствуван там още от XVI–XVII векове, но като начало на научната славистика се приема последната третина на XVIII век.

Книгата на д-р Вилхелм Цайл е разделена на седем глави. В първата са очертани обхватът и характерът на познанията за славянския свят в Германия през XVI и XVII векове. Втората е посветена на славистичните изследвания от времето на ранното Просвещение, третата – на създаването на славистиката като модерна наука под знака на късното Просвещение. Четвъртата е озаглавена „По пътя към утвърждаването на славистиката“, петата „Институционализиране на славистиката през четиридесетте години на XIX век и нейното развитие до основаването на Германската империя“. Шестата глава – „Славистика в германската империя“ – съдържа седем подточки: 1) Условия за развитие и организация; 2) Предпоставки за развитието и среда на славистичното езикознание; 3) Русистика, украинистика и белорусистика; 4) Полонистика, полабистика и бохемистика; 5) Сорабистика; 6) Българистика; 7) Сърбохърватистика и словенистика. Седмата глава е посветена на „Славистиката от 1918 до 1945 година“ и включва подточки, съответстващи на тези от трета до седма в предходната шеста глава.

Естествено е обемът на материала в подточките русистика, полонистика, българистика и т.н. да съответства на големината на една или друга славянска страна и нейното население, на политическото ѝ влияние, изминатия от нея път на културно и научно развитие. Но съответствието не е право пропорционално. Преди всичко разбираемо е, че в Германия особено внимание е било отделяно на съседите поляци и чехи, на обитаващите станалите немски земи лужичани. Освен това, колкото и важни да са политическите предпоставки, науката има свои закони и според тях за славистиката по-важни и по-маловажни народи няма, както няма разлика и в теоретичните и методологическите подходи към изучаването на техния език, литература и фолклор. Очевиден е стремежът на автора на „История на славистиката в Германия“ съотношението между подточките по обем да отговаря на реалния обхват на немските изследвания. По отношение съразмерността на разделите бих си позволила да предположа само, че прекалено подробно е изложена съдбата на сорабистиката. Въпреки че е разбираемо особеното внимание на автора към усилията, често героични, на едно славянско малцинство да съхрани езика и културата си. Веднага искам да добавя, че за българския читател страниците за развитието на сорабистиката са особено интересни, защото анализират процеси в много отношения близки с тези на Българското възраждане. Същите усилия за публикуването на паметници на писмеността, на граматиките, речници и фолклор, същата необходимост от създаване на книжовен език и установяване на правописни норми, същата грижа за образованието и т.н. и т.н.

В тази пространна „История на славистиката“ вниманието ни ще спре, разбира се, преди всичко българистиката. В страниците, които са ѝ посветени, можем да видим в своеобразна огледало както собственото си културно развитие, така и реалното място, което заемаме в историята на немската славистика. Ако през XVII и XVIII векове най-много са книгите – на Зигмунд фон Херберщайн, Адам Олеариус, Йохан Даниел Райхер и др., – посветени на миналото и настоящето на Московското царство, за южните славяни по това време започват да се появяват отделни, повече или по-малко пространни сведения, най-често в пътеписи. В тях се говори за тежката им съдба под османско иго, за техните езици и религията им, за материалната и духовна култура по техните земи. Авторите – Йохан Якоб Аман, Мелхиор Безолт, Стефан Герлах, Хайнрих фон Позер, Саломон Швайгер, Кристиан фон Валсдорф и др. – са високообразовани, убедени хуманисти.

Началото на научната славистика е свързано с дейността на Вилхелм фон Лайбниц. Основателят на Бранденбургското княжеско научно дружество не се уморява да повтаря, че науката може да се развива успешно само като международна, наднационална. На Лайбниц принадлежи класификацията на славянските езици по групи, тезата, че езикът трябва да се изучава във връзка с историята на народа. В полезрението на Лайбниц са и старобългарският език, глаголическото и кирилското писмо. Цайл отбелязва наред с това, че през този период немската наука продължава да познава много по-добре западните, отколкото южнославянските езици.

На равнище институции най-рано се установяват контакти между основната през 1700 година Берлинска и през 1874 година Петербургска академия на науките. По-късно Берлин ще се свърже с основаваните една след друга академии в други славянски страни. Връзките бързо дават резултати, които се оказват от значение и за началното развитие на немската българистика. Така историкът на църквата Йохан Кол, след като пребивава няколко години в Петербург, става един от най-добрите познавачи на запазените там славянски ръкописи. Из-под перото му излиза монография за историята на славянските преводи на Библията, както и за по-късната славянска писменост.

Колкото и печална да е тази констатация, още от зараждането на немската научна славистика в нея противоборстват две тенденции в отношението към славянските народи – положителна и отрицателна. Една от заслугите на д-р В. Цайл е стремежът му към обективност, способността му да отпраничи постиженията на редица учени от преднамерените им и политически оцветени тези. Те се появяват най-често при заниманията с езика и литературата на славянските народности на територията на Германия, но не рядко и в изследвания, свързани с други клонове на славянството. Това внушава на свой ред особено уважение към учени, които се противопоставят категорично на препятствията, поставени от официалната държавна политика и негативното отношение на част от обществото към славянския свят. Националистически настроени учени се опитват отрано да тълкуват тенденциозно събрания фактически материал. Така още през XVIII век се провеждат широки проучвания на топонимията и ономастиката в Прибалтика. Но ако едни учени се придържат към обективните данни, други се опитват да докажат, че полабският е сроден не с полския, а с немския език.

Създаването на славистиката като модерна наука съвпада с десетилетията на късното Просвещение. Последната третина на XVIII и първите две трети на XIX век са време, обхващащо три важни отрязъка от развитието ѝ в Германия – превръщането ѝ в модерна наука, доизграждането на основите ѝ от романтизма и първия етап от нейното институционализиране. Сега към центровете, където вече се занимават със славистика – университетите в Хале, Йена и Лайпциг, Берлинската Академия на науките и „Матица сръбска“ в Будишин – се присъединяват нови.

Основаният през 1734 г. Гьотингенски университет става средище на славистиката благодарение на научени като Йохан Михаелис, Лудвиг фон Шльоцер и Йохан Кристоф Гатерер.

В Лайпцигския университет, към който е основано и научно дружество на името на княз Яблоновски се занимават отначало предимно с полонистика. Но през последната третина на XVIII век панаирният град става притегателен център и за дейци на културата и просвещението на южните славяни. Тук Богоров издава първия български вестник „Български орел“, тук работят Доситей Обрадович, Сима Милутинович. Разделите за българистика в книгата на д-р Цайл насочват към възможности за нови проучвания в областта на българо-немските научни връзки. Така словотворчеството на Богоров едва ли е минало без влиянието на силно изя-

вения пуризм сред немските културни дейци от времето след войните срещу Наполеон. Дейността на много от тях е свързана именно с Лайпциг.

В началото на XIX век създаденият през 1810 г. от Вилхелм Хумболт Берлински университет става едно от най-важните славистични средища.

Традиционно свързаната със славяните Виена, макар да не е включена по начало в изследването на Цайл, не може да остане извън полезрението му, толкова тясно е свързан университетът в този град с развитието на немската славистика. От Виена в германските университети идват, за определен срок или завинаги, много преподаватели. Те носят своите познания и опит. По време на следването си бъдещи изтъкнати германски учени слушат в австрийската столица лекциите на патриарси на славистиката като Франц Миклошич и Ватрослав Ягич.

В края на XVIII и началото на XIX век приносите на немската славистика са свързани най-вече с имената на Аугуст Лудвиг фон Шльоцер в Гьотинген, Карл Готлиб фон Антон в Гьорлиц и Йохан Северин Фатер в Хале и Кьонигсберг. Шльоцер, който работи най-вече върху руската история, е сред първите учени, поставили българския на истинското му място в класификацията на славянските езици. За разлика от Добровски, той го отделя от сръбския. Пак той насочва към старобългарския характер на езика на Кирил и Методий. Шльоцер се занимава и с историята на българския народ, като търси в езика доказателства за неговия произход. Пак той поставя задачата да се напишат граматика и речник на български език. Цайл говори за Шльоцер като за пръв европейски учен, проправил пътя на българистиката. Ще споменем накрая и за работата на Карл Готлиб фон Антон „Първи начертания на опит върху произхода, нравите, обичаите, възгледите и познанията на древните славяни” (т. I-II, Лайпциг 1783-1789 г.). Това е – според В. Цайл – първият значителен пример за по-пространно славистично изследване в областта на сравнителното езикознание, ранната история, историята на културата и фолклористиката на славянските народи.

Сред учениците на Шльоцер за българите най-заслужили са Йохан Кристиан фон Енгел, Лудвиг Албрехт Гебхарди и Йоханес Тунман. Техните трудове и хипотези са добре познати още на възрожденските ни филолози. Немските изследвания стигат до тях най-често чрез преводи на руски и обикновено по време на следването им в руски университети. Както е известно, през четиридесетте години на XIX век се основават славистични катедри в Москва, Петербург, Харков и Казан. Определените за техни ръководители О.М. Бодянский, П.И. Прейс, И.И. Срезневски и В.И. Григорович пребивават по няколко години в славянските земи, спират се задълго и във Виена. Те установяват връзки с тамошните слависти, събират славистични библиотеки. Лекциите им по старобългарски език и книжнина, по българска история, са опрени на изследванията и на немски учени. Така Бодянский се позовава в лекциите си на Поп, Боп, Тунман, Енгел и др. По този път още на студентската скамейка бъдещите историци Палаузов и Дринов, фолклористите Константин Миладинов, Любен Каравелов, Константин Петкович, литературният критик Нешо Бончев се запознават с изследванията на редица немски слависти. Свидетелство за това са запазени-

те им курсови работи и кандидатски дисертации. По-късно те ще използват трудовете на немски учени и в самостоятелните си изследвания.

Фактите лесно могат да се умножат. Те показват, че постиженията на немската славистика започват да се оползотворяват още в самото начало на развитието на българската филология, фолклористика и история. Още по-важно е, че те са пример за сложното преплитане на усилията на учени от много страни, работещи в една и съща област на знанието, в стремежа им да стигнат до истината. Двустранните контакти се проследяват сравнително лесно, но те рядко отразяват реалностите на научното дирене. Можем ли, дори в началния стадий на развитието на хуманитарните науки в България, да отграничим значението на немската славистика от това на руската или чешката? При решаването, да речем, на така трудно разплитания въпрос за първенството на глаголицата или кирилицата. Вместо да търсим приоритетни влияния, не е ли по-добре да се опитаме да видим тук потвърждение на мисълта на Лайбниц, че науката може да се развива само като международна.

В тази „История на славистиката в Германия“ вниманието не е съсредоточено единствено и само върху делото на традиционно известните нейни представители. Включени са и приноси, изиграли за времето си значителна роля, подготвили бъдещото развитие. Защото науката е дело колективно и напредъкът не се постига без натрупвания. Така наред със значението на Лайбниц е показано и това на Йохан Леонард Фриш с неговите изследвания по история на славянските езици, обединени в книгата „*Historia linguae Slavonicae*“ (Берлин, 1727-1736 г.). За българистиката тя е интересна с поставянето на проблеми, свързани с кирилицата и глаголицата. Наред с казаното за Хумболт се говори и за такова любопитно начинание като започнатия от Аделунг и довършен от Йохан Северин Фатер „Митридат“, или всеобщо езикознание... (т. I, Берлин 1806; т. II-IV, Берлин, 1809-1817 г.). В тези томове са представени с текстове (описани, сравнени и класифицирани) всички познати тогава езици, разбира се и славянските.

Спирам се на някои по-екзотични книги, не за да събудя любопитство, а за да покажа, че трудът на д-р Цайл включва автори и съчинения, непознати у нас даже на специалисти. Така той не само проследява постъпателното развитие на славистиката в Германия, но убеждава в това колко многообразно е представян от нея славянският свят.

Новият период, който започва в немската славистика от двадесетте години на XIX век, е свързан с утвърждаването на буржоазията, с възраждането на западните и южните славяни и разпространението на идеята за славянска солидарност. Този период – подчертава авторът – е белязан преди всичко от многообхватния немски романтизъм, без който не можем да си представим нито историцизма на XIX век, нито дълбоките промени в духовната история на народите. Идеята, че природата, същината на човешкия дух, на езика, религията, правото, изкуството могат да бъдат разбрани сам от гледна точка на тяхната история, е невъзможна преди появата на романтизма. Немският романтизъм, той самият подчертано национален, предполага вникване в своеобразието и на

други народи. Той се стреми да преодолее границите, да обхване световната култура. От особена важност е сега разбирането за езика като еманация на националния дух, истински израз на народното битие. Съществена роля изиграва и схващането за езика като природен обект и автономен предмет на изследване. Задачата на учения е да се реконструира и опише през призмата на езиковите си изследвания историята на духовната култура. От сравнително-историческите проучвания се очакват сигурни резултати и за установяване близостта между отделните народи, от фолклора и ранните писмени паметници – отговор на въпроса за общите извори на индогерманската култура.

Тъкмо през този период в проучванията започват да се включват по-широко славянските литератури и фолклор. Авторът се спира тук на дейността на Якоб Грим като основоположник на сравнителното изследване на европейската приказка, пропагандатор на народното творчество на сърби и хървати. От Грим води началото си линия, която води през преводите на славянски фолклор на Луиза фон Якоб (Талви), Леополд Гьоц и др. към изследванията на Герхард Геземан, Алоис Шмаус и Максимилиан Браун, в които българското народно творчество заема вече голямо място. Посочена е по-нататък компетентността на Якоб Грим по въпроса за диалектната основа на старобългарския. От значение за времето си са и работите на Йохан Каспар Цойс, който поддържа в труда си „Германците и близките им племена” (1837), че редом с балтийските езици славянските стоят най-близко до немския.

В руслото на засилена фолклористична дейност се появява ценният и до днес двутомен сборник на Йоахим Хаупт и Арношт Смолер „Сорбски народни песни...” (1841-1843 г.). В курсова работа от 1859 г. студентът в Московския университет Константин Миладинов прави езиков анализ на три песни от този сборник. Работата му свидетелства за добра лингвистична подготовка и усвоен сравнително-исторически метод, придобити несъмнено и с помощта на трудове от немски автори. Паралели из сборника на Хаупт и Смолер привежда Любен Каравелов своите „Паметници народното быта болгар” (Москва, 1861 г.).

Глава пета от „Историята на славистиката в Германия” обхваща развитието ѝ от четиридесетте години на XIX век до основаването на империята. Това е време на нарастващо значение на славянските народи, напредък на славистиката и в други европейски страни. Особено широк е отзвукът от лекциите на Адам Мицкевич в Сорбоната. В Германия сега се създава славистична катедра във Вроцлав, открива се доцентура по славянска филология в Берлинския университет (1840 и 1843 г.), основава се „Матица сръбска” в Будишин (1845-1847 г.). През 1948 г. се създава катедра по славянска филология в Пражкия университет. Катедрата във Вроцлав заема Челаковски, а след него Цибулски. Първият е чех, вторият – поляк. Това е само един от примерите, които показват, че през цялото време на съществуването ѝ в немската славистика вливат сили учени от славянски произход. Сред тях е и лужичанинът Ян Петър Йордан, преподавал известно време в Лайпциг. Въпреки преследванията, на които често е изложен, той ратува за разбирателство и сближаване между немци и славяни.

Особено известен е Йордан с изданията от него от 1843 до 1847 г. „Годишник за славянска литература, изкуство и наука“ – първото издавано в Германия славистично списание. То също е стигало до българските възрожденци. С Берлин е свързана трайно и дейността на толкова многостранен и световноизвестен учен като поляка Александър Брюкнер.

Специално внимание заслужават програмните документи, в които изтъкнати слависти са очертавали периодично (обикновено в моменти на криза) задачите и целите на немската славистика. Първ тук е Шафарик, който излага, по поръчение на Министерството на просветата, своите „Мисли относно преподаването на славянските езици в пруските университети“ (1841 г.). Основната цел – пише той с оглед на създаването на славистична катедра във Вроцлав, средиче на включените тогава в Германия полски земи – е да се даде възможност на немските учени да се запознаят с духовните постижения на своите съседи и съграждани в език и литература и да ги използват за немската наука. На професора, който ще ръководи катедрата, Шафарик препоръчва да се занимава не само със западнославянските езици, но и с българския, украинския, лужишкия. На Ян Колар той пише през октомври 1830 г.: „Истинският славянски филолог трябва да гледа на всички славянски наречия като на едно цяло, да цени и най-малкото толкова високо, колкото и най-голямото.“ Това правило ще следват и преобладаващото мнозинство немски учени.

През 1919 г. излиза „Паметна бележка“ на пруското Министерство на културата, в която се препоръчва по-активното изучаване на чужди страни и народи. Особено внимание е обърнато на Източна и Южна Европа, а като центрове за изследване им се определят Лайпциг и Мюнхен. Няколко години по-късно, през 1927 г. няколко изтъкнати слависти – Хайнрих Шмид, Райнхолд Траутман, Йозеф Матл и Виктор фон Герамб публикуват в Лайпциг своята програма, озаглавена „Същност и задачи на немската славистика“. Те подчертават, че славистиката е важен посредник между Изтока и Запада и затова е непростително в нея да се греша с преднамерени тези. Тя е обединяваща народите културоведска дисциплина, чиято цел е да обхване цялостно духовния живот на славяните. Задължение на немските учени и да бъдат добре информирани за трудовете на своите колеги в славянските страни, тяхна задача е да създадат и модерни помагала за изучаване на славянските езици, литератури и фолклор. Както виждаме, при всяка следваща „Програма“ полето на дейност се разширява, но неизменно остава пожеланието политиката да не пречи на науката, за да бъдат преодолені предразсъдъци и дори враждебност към славяните. Защото, както се казва в „Програмата“ – „Тук става дума не за противопоставяне между култура и културен вакуум, а за взаимни влияния на две сродни и носещи вътрешни сили за развитието си култури.“

В този период се вмества дейността на още един патриарх на немската славистика – Аугуст Шлайхер, един от основателите на сравнителното езикознание и предшественик на младограматиците. През XIX век той е сред малкото лингвисти, които се стремят да очертаят материалните основи на езиковата дейност

и не отделят езика от мисленето. Шлайхер издига особено високо значението на сравнителното езикознание за проникване в най-древните епохи на човешката цивилизация. В центъра на вниманието му е и старобългарският език, той е автор на „Морфология на църковнославянския език, обяснена и представена сравнително“ (Бон, Виена, Прага, 1852). За разлика от Копитар и Миклошич и в съгласие с Добровски и Шафарик Шлайхер идентифицира църковнославянски със старобългарски. Статията му „Старославянският старословенски ли е?“ (1858) е от голямо значение за възприемане на схващането за църковнославянския като старобългарски. Шлайхер може да бъде наречен създател на традицията индоевропейското езикознание да се свързва тясно с балтийското и славянското. А тя е от огромна важност за все по-широкото и задълбочено изследване в Германия на славянските езици с особено внимание към старобългарския.

Приносът на Шлайхер за българистиката е високо оценен още от Любен Каравелов, който помества във връзка със смъртта на учения, бележка в брой 3 на вестник „Свобода“ от 19.XI.1869 година. Още една любопитна подробност – в библиотеката на Лайпцигския университет е запазен екземпляр от книгата на Каравелов „Паметници народного быта болгар“, изпратена на Шлайхер от редактора Иван Гаврилович Прижов – сътрудник, приятел, единомишленик на Каравелов.

Времето на Германската империя – от 1870 до 1914 г., е нова фаза в утвърждаването на славистиката в тази страна. И пак наред с нарастващия интерес към славянството се проявяват и заостренели националистически предразсъдъци. Реална пречка, която рядко е престава да съпътства немската славистика, е и ограничената възможност за завършилите тази дисциплина да реализират себе си. На това се дължи стремежът на студентите да съчетават интересите си към славистиката с подготовка по други дисциплини – индогерманистика, история, теология и т.н. Не случайно сега се появяват статиите на Леополд Гьоц „Едно заварено дете на немската наука“ и „За изучаване на Източна Европа в нашите висши учебни заведения“ (1920).

Гьоц е сред първите, които настояват славистиката в Германия да излезе от рамките единствено на езикознанието. Спорът между Гьоц и друг виден немски учен – Крумбахер – за това, кое трябва да е на първо място – филологията или историята, прераства в дискусия за понятието славистика, спорно, впрочем и до ден-днешен. Гьоц е за запазване първенството на филологията. Крумбахер, към когото се присъединява и Узенер от Бон със статията си „Филология и история“ държат на необходимостта славистичните проучвания да обхванат и историята. Спорът е свързан и със задачите, които си поставя империята. За тяхното постигане е вече недостатъчна една тясно ориентирана славистика. Дискусията се разгръща особено широко с основаването на Ягичевия „Архив за славянска филология“. Самият Ягич смята, че историята не е част от славянската филология, защото има свои специфични задачи и методология.

Най-важните организационни моменти в историята на немската славистика през периода 1870-1918 г. са: основаване на катедра по славистика в Лайпцигския университет през 1870 г., в Мюнхенския – през 1911 г., и в Кьолнския – през 1912 г.

нигсбергския – през 1914 г. В Берлин катедрата е възстановена през 1873 г. В Лайпциг през 1905 г. със съдействието на българското правителство е създаден Институт за български език.

С университетите в Гьотинген, Йена и Лайпциг е свързано името на още един немски славист с международно признание – Аугуст Лескин. Неговият „Учебник по старобългарски (старцърковнославянски) език“ (Ваймар, 1871) е преиздаден за пети път през 1910 г. и за девети през 1969 г. (Каравелов го препоръчва в брой 4 на списание „Знание“ от 30 март 1876 г.). Много ново внася Лескин в методологията на изследването на славянските езици, техните форми и структури. Заедно с Бругман и Остхоф той е основател на младограматическата школа, която определя задълго насоките и на славистичните изследвания. Сега център на вниманието са вече не реконструиранията стари състояния на езика, а засвидетелствуваното в новите му стадии. Философско-историческата фаза в лингвистиката е останала в миналото, сега интересът е насочен не към историята, а към функциите на езика. Постулира се абсолютната валидност на звуковите закони. По-късно нови поколения лингвисти ще въстанат и против присъщото на младограматичните откъсване на езиковите форми от техните системи и функционални взаимовръзки, против занемаряването на комуникативната, съдържателната страна на езика. Книгата на д-р Цайл позволява, освен всичко друго, да се проследи развитието на славистиката и като последователна смяна на схващания за целите и принципите на изследване, като натрупване на постиженията на често противоположни школи и методи. Историята на немската славистика е от особен интерес, защото Германия е страна с големи традиции в езикознанието и нейните учени прилагат често първи нови теоретични и методологични постановки при осветляването на славянски материал.

На Лескин дължим и „Граматика на старобългарския (староцърковнославянския) език“ (1909 г., второ издание 1919 г.), както и редица по-малки изследвания в областта на българистиката. „Граматиката“ е превеждана два пъти на руски и така става достъпна и на по-широк кръг български читатели. Ще се отнася до педагогическата дейност на Лескин, тя е добър пример за това как немските учени са възпитавали свои ученици, как са създавали школи. Лескин е ръководител на 24 дисертации, при него защитават, сред другите Бодуен дьо Куртене, Ватрослав Ягич, Роберт Шолвин, Вилхелм Волнер, Асмус Сьоренсен, Ерих Бернекер. Многобройни са и рецензиите на Лескин при хабилитации. Лекциите, изследванията и популярните беседи на Лескин превръщат Лайпциг в Мека за студентите-слависти. Делото не само на Лескин, но и на други немски слависти, не може да не ни накара да се замислим над това какво прави за един учен възможно създаването на школа – кои са външните и кои вътрешните предпоставки за това. Струва ми се, че за българската филологическа наука този въпрос е особено важен. Нека кажем още, че Лескин е сред онези учени, които се стремят, чрез многобройните си популярни лекции, да разпространят знания за славяните сред по-широки слоеве от немското население. Тази страна в дейността на редица немски

слависти заслужава особено внимание в наши дни, когато преодоляването на етнически вражди изисква не на последно място усилията и на учените.

Широко разгърнатата от д-р Цайл „История на славистиката в Германия“ позволява да се проследи настъпването в нея на съществени промени. Така успоредно с развитието на науката в славянските страни все по-задължително и осезаемо става съобразяването на немските слависти с постиженията на техните колеги в Русия, Полша, България и т.н., за което допринася и възможността да пребивават по-дълго време в славянските страни. През втората половина на XIX век немските русисти вече се опират на трудовете на представителите на митологическата школа в руската фолклористика – Буслаев, Афанасиев, Милер, Котляревски, на културноисторическия метод на Пипин, сравнително-историческия на Веселовски и психологическия на Потеня. Превеждат се трудове на Веселовски, Венгеров, Пипин и Спасович. Въпреки това и сега продължава да е в сила положението, че не учените, а преводачи, критици, публицисти са много по-активни в популяризирането на славянските литератури в Германия. Появата на „История на руската литература“ от Георг Полонски през 1902 г. и на Брюкнеровата „История на руската литература“ от 1905 г., работата на М. Мурко „Немски влияния върху началото на славянската романтика“ (1906 г.) бележат началото на промяна.

Интересът към България се засилва след нейното освобождение. Както пише авторът: „То нараства успоредно с разгръщането на духовния живот и на културата в тази страна след нейното освобождение, с разширяването на международните ѝ връзки в областта на науката и културата, както на новите, така и на съществуващите по традиция.“ Последните десетилетия на XIX век В. Цайл нарича „първата българска конюнктура“ в Германия, а годините на Балканската и Първата световна война – втора такава конюнктура, вече по-силно обусловена от немските политически и икономически интереси на Балканите.

Институционалната основа на българистиката в Германия сега се разширява. Като необходима и важна за изследванията в областта на индогерманското и на сравнителното езикознание, във всички учебни планове на славистичните катедри неизменно присъства старобългаристиката. С течение на времето се засилва интересът и към историческото развитие на българския език, и към съвременното му състояние. Макар и бавно, започва да се проправя път като обект на изследване и българската литература. Водещ център на българистиката е Лайпциг, където с новосъздадения Институт за български език са свързани имената на Аугуст Лескин и Густав Вайганд.

Засилването на връзките с Русия се отразява благоприятно и на немската старобългаристика. Ярък пример за това е дейността на Ватрослав Ягич. Като преподавател в Одеския университет, той получава възможността да издаде два толкова важни паметника на старобългарската книжнина като „Зографското евангелие“ (1879 г.) и „Мариинското евангелие“ (1883 г.), откривайки нов етап в изучаването на старобългарския. Основополагаща е и работата му „История на формирането на църковнославянския език“ (1900 г.), в която са дадени нови ар-

гументи в полза на българския му характер. Сериозен труд от седемдесетте години на XIX век е този на Шолвин „Склонението в панонско-словенските паметници на староцърковнославянския“, използван широко от Миклошич в неговата „Сравнителна граматика на славянските езици“ (т. I-IV, Виена, 1868-1879 г.). Шолвин се занимава и със среднобългарски, хабилитационната му работа е върху „Четириевангелието на цар Иван Александър“ (1884 г.). Значителен е приносът към старобългаристиката и на Оскар Видеман („Приноси към старобългарското спрежение“, 1886 г. и др.), на Рудолф Абиht („Указател на изворите за Супрасълското евангелие“, 1893 г. и др.), на Ото Грюнентал („Преводаческата техника в староцърковнославянския превод на Евангелието“, 1911-1919 г. и др.).

Значителен е и приносът на младограматика Вайганд, който посещава България през 1897, 1898 и 1907 година. Той чете лекции по старо- и новобългарски, история на българския език и българска диалектология. Автор е на „Българска граматика“ (1917 г.), „българо-немски речник“ (1918 г.). Показателно е, че Вайганд не само поддържа връзки с български филолози, но е подпомогнат от тях. В работата си върху „Граматиката“ – от Стоян Романски и Димитър Михов, а върху „Речника“ – от Дорич. Не по-малко показателно е, че български учени вече отправят и сериозни критични бележки, както това прави Любомир Милетич. (Ще бъде по-вярно да се каже, че сериозни възражения към твърденията на чуждестранни учени отправят още възрожденските ни филолози. Сред най-ранните са уместните бележки на Константин Петкович към преведената от него от немски на руски език студия на Миклошич „Фонетика на българския език“ (Виена, 1952 г., СПб., 1852 г.). Не може да се отмине и изигралата огромна роля, издавана от Вайганд и Иван Парлапанов „Българска библиотека“, от която излизат девет тома, посветени на българската литература, фолклор, история и народоведение. Вайганд не жали сили и по популяризирането в лекции и доклади за по-широка аудитория на България и нейната култура. Сред трудовете на учения се откроява „Адмиративът в българския език“, за който Х. Валтер пише, че „на него се позовават и днес при международните дискусии за паридигматиката и семантиката на глаголите от свършено време в българския език“. От голямо значение е и трудът на Вайганд „Етнография на Македония“, в който той нарича империализма и национализма болести на времето и се противопоставя на всеки опит да бъдат обявени балканските народи за малоценни.

В започващото изучаване на българската литература за отбелязване са имената на Иречек, Каниц, Хелвалд, Карасек, Мурко, Адам и Француз. Начало на изследванията по български фолклор поставят работите на Георг Розен, Аугуст Лескин, Вилхелм Волнер и Карл Дитерих. Цайл е проявил и тук стремежа си да обръща внимание както на положителното, така и на недостатъците в работите на немските изследователи. Във връзка с Розен например той посочва значението на сборника му, опрян най-вече на този на Миладиновия, но не пропуска да отбележи и странното убеждение на Розен, че българите не били особено потиснати от турската власт, щом са могли да създадат такъв фолклор, или че срещу османското иго въставали най-вече... разбойници.

Резултатите от изследванията на немските учени в областта на българистиката в периода между Първата и Втората световна войни получават широко международно признание. Тук се открояват работите на Макс Фасмер, който ратува за откриването на държавен изследователски славистичен институт в Берлин.

Най-доброто е отново в областта на старобългаристиката: изследването на Шмид „Методиевия превод на Номоканона“ (1922 г.) с много прецизен езиков анализ; работите на Маргулиес „Старобългарското Супрасълско евангелие“ (1927 г.) и „Възвратните глаголи в славянските езици“ (1922 г.); проучването на фон Арним „Преводачите на Синайския псалтир и използваните от тях оригинали“ (1930 г.) и „Приноси към изследването на старобългарското и църковнославянското словообразуване“ (1932 г.); „Староцърковнославянска граматика“ на Дилс (т. I-II, 1932-1934 г.).

И сега са по-малко изследванията на литературата, но вече излизат и сериозни изследвания. Някои сравнителни, други, посветени само на българската литература. Сред тях ще отбележим: „Българската литература по времето на цар Симеон и нейното значение за православния славянски свят“ (1920 г.) и „България и Византия в културните им взаимоотношения“ (1926 г.) от Алфонс Маргулиес (въпреки известна тенденция да се подценява българският принос). Книгите на Алоис Шмаус „Южнославянско (словенско, сръбско, хърватско и българско) литературно творчество“ (1939 г.) и „Из съвременното българско културно творчество“ (1938-1939 г.). По-нататък работите на Герхард Гезенан „Към характерологията на славяните. Проблематичия българин“ (1931 г.) и „Към характерологията на славяните. Паразитирацият балканджия“ (1933); „Българския роман пред форума на философията“ (1931 г.) и „Пенчо Славейков“ (1938 г.).

За популяризирането на литературата на малка страна са необходими ентузиастичности. Българската намира в началото на XX век своя ценител в лицето на д-р Георг Адам. На езика го учи Кръстю Раковски, негови приятели стават Ал. Балабанов, К. Кръстев, П.П. Славейков, Петко Тодоров. На немския читател Адам дава творби от Ботев, Вазов, П.П. Славейков, Яворов, Елин Пелин, К. Христов, П.Ю. Тодоров. С вникване в произведенията им, каквото дава може би само превеждането, Адам разкрива за немския читател в предговори и статии самобитния характер на българската литература, говори убедено за нейния принос в европейската.

Книгата на Вилхелм Цайл ще бъде за години напред настолна книга на всеки славист. Тя обединява и синтезира проучванията по история на немската славистика от няколко поредни десетилетия. Но добре личи, че авторът тръгва всеки път от изворите за научната, преподавателската, популяризаторската дейност на немските слависти. Трудът му не остава съмнение, че той познава в пълен обем огромната литература по история на немската (в някои отношения и на световната) славистика. Ясна е собствената му оценка, проитичаща от неговите виждания и критерии.

„История на немската славистика до 1945 година“ е принос към всеобщата история на тази научна дисциплина. През последните няколко десетилетия ра-

ботата в тази област е достатъчно интензивна, за което несъмнен принос има и Комисията по история на славистиката при Международния комитет по славистика. Издадени бяха томове, отразяващи развитието на славистиката в отделни славянски и неславянски страни през различни исторически периоди. Но и най-пространните очерци засягаха все пак развитието на отделни дисциплини – езикознание, литературознание, фолклор и т.н. Трудът на В. Цайл заслужава особено внимание и поради това, че обединява дисциплините, които влизат, според най-новите и достатъчно високи разбирания, в понятието славистика. Това му дава значителни предимства, свързани с характеризиращите го пълнота и обхват. В книгата са проследени по отделно развитието на русистиката, полонистиката, българистиката, сърбистиката, бохемистиката, но читателят може лесно да ги съпостави и да добави наблюденията си към изводите на автора. В същото време всяка славянска страна получава отделна история на проучванията в Германия на нейния език, литература и фолклор. Набелязани са най-важните етапи, най-изтъкнатите представители, най-значимите трудове. Книгата е принос и към историята на науката изобщо. Тя проследява развитието на теоретичната мисъл със съпътстващата борба на мнения, редуването на периоди на натрупване на факти с време на по-интензивното им осмисляне, съчетаването на по-късен етап на противопоставени някога теории и т.н., че науката може да бъде само международна. Теза, която важи с особена сила за развитието на славистиката в неславянска страна.

И най-сетне нека подчертаем стремежа на В. Цайл да изтъкне ролята на немската славистика за преодоляването на враждебното отношение към славянския свят, присъщо за определени среди и засилено през определени периоди. В Германия славистиката е била не рядко трудна и дори опасна професия. Научните истини са били отстоявани с риск не само за хляба, но и за живота. Трудна е съдбата на едни, трагична – на други учени. На много от тях славянският свят дължи признателност не само заради изследванията им, но и заради достойното отстояване на хуманистични възгледи. В това отношение много ценно съпътстващо помагало към „Историята” е създаденият през 1993 г. в Будишин Биографичен речник „Slawistik in Deutschland von den Anfängen bis 1945” (Domowina-Verlag, Bautzen, 1993, 520 S.). Двете издания се допълват взаимно, а по Речника може да се проследи жизнения и творчески път на 400 немски слависти, работили през период от 400 години.

И в двете издания предлагат образци за различни видове изследвания по история на славистиката. На онези, които се занимават с нея, книгата ще посочи пропуски в литературата, съществуваща в тяхната страна, ще подскаже нови теми.

„Историята на славистиката в Германия до 1945 година” от д-р Вилхелм Цайл изпълва с уважение към делото на хора, допринесли не само за развитието на науката, но отстоявали и добрите и равноправни отношения между Германия и славянския свят. Тези традиции са за щастие живи и днес и съвременните немски учени вписват нови страници в славистиката, в немско-славянските културни и чисто човешки връзки.